

Николай Глубоковски

О КАНОНИЧЕСКОЙ ЗНАЧИМОСТИ Т. НАЗ. „ПРАВА“ СТАВРОПИГИИ.

По поводу книги епископа Знепольскаго Паисии
„Ставропигиите от каноническо гледище с оглед към
храма „Св. Александър Невски“ в гр. София“¹,
София, 1924 г.

Abstract: N. Glubokovsky, *On the Canonical Significance of the Right of Stauropegia. A Response to a Study by the Bishop of Znepol Paisius, Stauropegia in the Church from the Canonical Point of View, and in Particular the Status of the Church „St. Alexander Nevsky“ in Sofia, 1924.*

The article was written in response to a study by the Bishop of Znepol, who later became the Metropolitan of Vratsa, concerning stauropegia in the Orthodox Church, particularly the status of the cathedral "St. Alexander Nevsky" in Sofia. Essentially, these two articles lead to a debate on two differing views regarding the ecclesiastical concept of stauropegia.

Keywords: *Stauropegia, Orthodoxy, Canon Law, Theology, Church History*

По отношение на актуалния въпрос за управлението на храм „Св. Александър Невски“ в София трябва да различаваме два аспекта:

- 1) процесуално-юридически;
- 2) същност на проблема.

I. По отношение на първия въпрос аз нямам право, нито желание да влизам в детайли, и ако въобще вземам участие в тези специфични спорове, то е само заради задължението ми и послушанието към

---

¹ Статията е превод от руски език, направен от Иван Йовчев. Тя е част от малка архивна единица на проф. Глубоковски, намираща се в църковната библиотека при храм „Св. Наум Охридски“ (кв. Дружба 1, гр. София) с председател отец Христо Пудин.

висшите църковни власти, които благосклонно ме приютиха в братската православна страна. Ще се ограничи с кратки бележки.

1. Да допуснем, че последният интерполатор, поставил на обсъждане този въпрос, не винаги е последователен и праволинеен в своите възгледи: това може да се приеме като негова „лична“ слабост и лична отговорност, но в конкретния случай той постъпва в качеството и отговорността на кириарх, който защитава по принцип изконните основи на нормалното епархиално управление изобщо. Това означава, че въпросът не е личен, а принципен, и има голямо обективно значение.

2. Но може би този въпрос е вече окончателно юридически решен? Изнесените вчера документи не ме убедиха в това, защото дори и правителството, което по отношение на казуса изпълнява едва ли не главна роля, намира в него коренни противоречия, а самият Св. Синод от своя страна създава нова комисия, и следователно също не смята въпроса за решен, защото на всички апелации трябва да отговаря с безусловно вето.

3. Дори и да последва такова решение, все пак, докато то не бъде приведено в изпълнение, не трябва да се отхвърля обсъждането на принципните канонико-догматически недоумения, които по-рано не бяха разгледани и разрешени. В противен случай ще бъде даден повод за съмнения и събласти, които трябва да се избягват по всякакъв начин, когато все още е възможно това. Ето защо ми се струва, че интересуваният ни въпрос напълно позволява допълнително разглеждане, което при създаването се усложнение се явява и необходимо, и справедливо.

II. Всъщност преди всичко аз трябваше да преценя възможността за ставропигиална организация на храм „Св. Александър Невски“, но тази възможност бе обоснована вчера с толкова бляскава ерудираност и обоснованост от проф. протопр. д-р Стефан Цанков, че не се нуждае нито от изменение, нито от допълнение. Същевременно е известно, че *a posse ad esse non valet consequentia*, и ние сме длъжни непременно да поставим и ясно да решим доколко е необходимо и нужно да се осъществява тази теоретична възможност в дадения конкретен случай, като се вземат под внимание всички съществуващи условия.

Именно по този въпрос ми разрешете да предложа на Вашето

снизходително внимание няколко справки, указания и дори просто недоумения, които може би няма да са съвсем излишни при окончателното му решаване. Само при това строго определено значение предоставям по-долу моите съображения според непосредствената задача, определяна не толкова от самия въпрос, колкото от неговата най-нова формулировка от протестиращата страна.

Професор Н. Глубоковски

1924, VII, 5 (18) – петък

***За каноническото значение на т. нар. „право“
на ставропигия***

По повод на книгата на Знеполския епископ Паисий, *Ставропигиите от каноническо гледище с оглед към храма „Св. Александър Невски“*, София 1924 г.

Въпросът за ставропигията в технически смисъл, като екземпционна патриаршеска привилегия (с. 5)¹, не е разработен в каноническата и църковно-историческата наука², и затова авторът ѝ оказва голяма услуга със своето специално изследване, където е събран значителен материал, подложен на цялостен анализ. В това отношение достойнството на труда е безспорно, – и то се разкрива от факта, че този конкретен въпрос е разгледан в широк църковно-канонически спектър, макар че по отношение на най-непосредствената практическа цел това е почти излишно и обременително.

I. Естествено е, че по нови теми – при отсъствието на достатъчни източници и помагала в България, не би било възможно да се направят всичко с максимална задълбоченост. Голяма част от фактологическия материал за нас е неизвестен, а „патриаршеската ставропигия е покрита в по-дебел исторически мрак“ (с. 21). Поради това се изисква особена съдържаност в заключенията, защото новите фактологически сведения лесно могат да се опровергават или съществено да се изме-

---

¹ По този начин авторът обозначава цитираните пасажии от книгата на еп. Паисий (Знеполски), по-късно Врачански митрополит (1930–1974 г.): *Ставропигиите от каноническо гледище с оглед към храма „Св. Александър Невски“*, София 1924.

² Както при Ф. (С.) Терновский, *Русская и иностранная библиография по истории Византийской церкви IV–IX в.*, Киев 1885, така и при проф. М. Е. Красножен, *Указатель литературы церковного права до 1910 г.*, Юрьевъ 1911, не е посочен нито един специален труд за ставропигията.

нят. Тук епископ Паисий не спазва необходимата научна съдържаност в централните за него пунктове, на които по натам ще се спрем.

Главен свидетел в полза на ставропигията се явява Теодор Валсамон (XII в.), а нашият автор говори, че до Валсамон „нямаме документиран случай на ставропигия“ (с. 31). Аз не разбирам това твърдение, защото, както сам Преосвещеният Паисий съобщава, за съществуването на ставропигията, а също и за патриаршеското право на ставропигия, категорично се говори в „Епанагогата“, отнасяща се към 80-те г. на IX в. (с. 28–29)¹. Авторът подкопава авторитета на Валсамон, определяйки го в научно-каноническо отношение като младеж в сравнение със Зонара (с. 44), което е некомпетентна и несправедлива преценка (с. 26). Подобно предубедено съждение не съответства на общото становище на учените². Опровергава се и приведената у Валсамон (31-во Апостолско правило) връзка с „дългосрочния църковен неписан обичай“. Подобно на свирепия противник на ставропигията митр. Андрей Шагуна³, епископ Паисий смело утвърждава, че нищо подобно не е съществувало до края на IX в., защото тези неща не се споменават в тогавашните събори (с. 33–34). Но това означава, че последните, които се занимават със специалните въпроси в Църквата и се намират под доминиращото влияние на византийските патриарси, не са имали поводи да разсъждават върху ставропигията, а съществуващата практика не предполага повдигането на толкова болезнени спорове по такива второстепенни явления.

Очевидно е, че Валсамон не лъже, а упреците на нашия автор биват изобличени от „Епанагогата“, която констатира наличието на „право на ставропигия“ за Цариградския йерарх⁴ към 80-те г. на IX в.,

---

¹ Сборник за изучаване на византийските закони, издаден през 880–885 г. в името на императорите Василий, Лъв и Александър (бел. прев.). [Тук обаче се говори единствено за право на ставропигия, предоставено на Вселенската патриаршия, не и на друга църква — факт, пропуснат и от двамата автори. — Бел. ред.]

² Вж. Н. С. Суворов, *Курс церковного права*, т. I, Ярославль 1889, 288–291; А. С. Павлов, *Курс церковного права*, Сергиев Посад 1902, 94–97; В. А. Нарбеков, *Номоканон константинопольского патриарха Фотия с толкованием Вальсамона*, ч. 1–2, Казань 1899; М. Е. Красножен, *Толкователи канонического кодекса Восточной Церкви: Аристин, Зонара и Вальсамон*, Юрьев 1911, с. 174.

³ Вж. А. Шагуна, *Краткое изложение канонического права единой, святой, соборной и апостольской церкви*, С.-Петербург 1872, 291–298.

⁴ Става дума за Вселенския патриарх, архиепископ на Константинопол, който по

което предполага и по-ранното ѝ съществуване. Съвсем естествено е да допуснем това, имайки предвид, че самите епископи „се стараели да излязат от зависимостта на своя митрополит, за да бъдат в непосредствено отношение с Константинополския патриарх“, стремейки се към получаване на титулярна автокефалия¹. Трябва да помним, че Валсамон е написал специално съчинение за патриаршеските права (Μελέτη ἥγουν ἀλόκρισις χάριν τῶν Πατριαρχικῶν προνομίων в *Σύνταγμα*, IV и в *Migne gr.* CXXXVIII), и следователно е бил много добре осведомен в тази област. Според мен няма достатъчно основание да се отрича древността на ставропигията като разпростираща своето фактическо съществуване и след края на IX в. и влязла в обичая. И проф. В. В. Болотов пише: „Между манастирите с течение на времето започнали да се появяват и такива, които се наричали ставропигиални. Манастирът, като община от монаси, не може да бъде независим от епископа. На него му е нужно отнякъде братство от презвитери. Ставропигията освобождава определен манастир от подчинение на епископа на дадена област и непосредствено го подчинява на патриарха. Случаи, когато патриарси учредявали манастири в епископии, били чести. Автокефалните епископии представляват нещо подобно на тези ставропигиални манастири“².

За мен съвсем не е безспорно и това, че не са съществували ставропигиални „мирски“ църкви (с. 53 и 58), както обичайно се твърди³. Наистина, указанията по този въпрос не са съвсем ясни и изобилни, но все пак в „Епанагогата“ четем, че „на Цариградския предстоятел се позволява и в епархиите на другите престоли (патриархати) да дава ставропигия за църкви, които не са осветени от местния архиерей“ (с. 28) – без всякакви ограничения. Има и други аналогични намеци. Затова аз не мога да бъда съгласен с категоричността на Преосвещения Паисий, след като такъв научен колос не само в руската църковна история, но и в областта на византийската църковна древност, като академик проф. д-р Е. Е. Голубински свидетелства: „При основа-

---

времето, когато е писана статията, поради политическа коректност бива описван с подобни изрази, за да се умали пред българската публика значението му в общо-църковните дела. — Бел. ред.

¹ Вж. В. В. Болотов, *Лекции по истории Древней церкви*, т. 3, С.-Петербург 1913, с. 333.

² Пак там, 336.

³ Срв. у Ј. Поповић, *Опћа црквена историја*, књ. II, Сремски Карловац 1912, с. 38.

ването на енорийски църкви и манастири местните епископи лично сами или чрез упълномощени презвитери поставяли предварително приготвени дървени кръстове (в средата на бъдещите олтари, с известните надписи на кръста), давайки по този начин разрешение за тяхното построяване и като че посредством видим знак утвърждават и отбелязват своята власт над тях. По този начин правото на патриаршеска ставропигия всъщност означавало правото на патриарсите¹ да поставят свой кръст вместо местния епископ при основаването на нови църкви и манастири във всички предели на техните диоцези и чрез това кръстопоставяне вземали тези манастири и църкви под своя непосредствена власт. Но на практика това право се разпростирало и над вече съществуващи манастири и църкви². Но при това е необходимо да се отбележи, че за мен остава крайно неясно легалното функциониране на такива ставропигиални енорийски църкви, които не са били организирани със строга точност в управлението и действията, редом със ставропигиалните домашни църкви³.

Ставропигиите получили във Византия голямо развитие и даже накрая към Константинополския патриарх наброявали почти сто⁴. Разбира се, че за тях би трябвало да съществуват многобройни материали. Аз вярвам, че откриването, публикуването и разработването на тези материали ще поправят фактическите изводи на преосвещенния автор, у когото и сега не всичко е здраво в тази част.

II. Едновременно с това аз мисля, че даже най-неочакваното преизобилие от нови данни няма да измени радикално по същност каноническо-юридическата природа на обсъждания църковен институт.

Какво представлява той, погледнато от тази страна? Това е бил

---

¹ Всъщност в цитираните документи се говори само за правото на Вселенския патриарх да поставя ставропигия. Авторът обаче пренася това право върху всички патриарси, без да цитира други канонични или юридически документи. — Бел. ред.

² Е. Е. Голубинский, *История Русской Церкви*, т. I, ч. 1, изд. 2, Москва 1901, 271–273.

³ Вж патриаршеското разпореждане от януари 1027 г. у еп. Арсений (Иващенко), *Летопись церковных событий и гражданских, поясняющих церковные, от Рождества Христова до 1879 года*, С.–Петербург 1880, 370–371.

⁴ Р. Груич посочва (Р. М. Грујић, *Православна српска црква*, Београд 1920, с. 163) до 90, като това се потвърждава от поставения в руските „Църковни ведомости“ за 1899 г. Поименен списък на ставропигиалните манастири, като към Вселенския престол принадлежат 20 на Атон и 70 в епархиите, и още 5 зависими от него екзархии.

институт, навлязал в практиката и утвърдил се в нея по силата на обичая, но без да има общо-авторитетна (съборна санкция) и зато ва не притежава задължителна канонична сила нито в неизменно то достойнство на закон, нито в качеството на образцов пример за другите църкви и времена. Дори Валсамон, който толкова страстно защитава ставропигията, говори само за дълговременен обичай от незапомнени времена (31-во Апостолско правило), но сам той съзна ва неудовлетворителността на тази аргументация, и в „друго тълку вание“ (към 31-во Апостолско правило) се старее да обоснове своята апология с напълно изкуственото споменаване на 6-то и 7-мо пра вило на Никейския събор и 2-ро и 3-то правило на Втори вселенски събор, все едно съществуващото разпределение на всички области на патриаршески окръзи и споменаването в тях на патриаршеските имена дава право на патриарсите да се разпореждат напълно в митрополиите: това е безусловно невярно, защото е практически недопустимо, тъй като би довело до анархична ефимерност на всички епархийски власти и категорична дезорганизация в целия църковен живот.

Сам Валсамон пише, че „дълговременният неписан обичай не действа там, където той противоречи на писания закон, или правило“ (16-то правило на Двукратния събор)¹. Това означава, че достойният за подражаване обичай е длъжен да бъде канонически законообраzen и да съответства на жизнените църковни интереси. Само в този смисъл и проф. Болотов изказва следната мисъл: *което е полезно за Църквата, то е и канонично.*

Удоволетворяват ли тези норми ставропигията и налице ли са нужните качества или необходимите заложи за това в нейното историко-фактическо приложение?

Нека разгледаме най-важните страни на този институт!

Относно нейния първоначален произход не ни е известно нищо конкретно, но от „Епанагогата“ и от някои други указания² става ясно, че ставропигията възниква на основата на няколко императорски законоположения, като е подложена на светско държавно влия-

¹ Вж. Никодим (Милаш), священоисповедник. *Правила святых Поместных Соборов с толкованиями*, вып. 2, Москва 1881, с. 861.

² Срв. Т. В. Барсов, *Константинопольский патриарх и его власть над Русскою церковью*, С.-Петербург 1878, с. 200.

ние – при съгласието и участието на Константинополския патриарх. В този случай това би показвало, че сега имаме – според първоизточника, по-скоро гражданско учреждение, което само по себе си няма църковно-историческа задължителност и не може да я придобие в практиката въз основа на обичая, защото по думите на самия Валсамон – „което изначално е недействително, на него няма да му придадат сила и последващите го обстоятелства“ (38-мо правило на св. Василий Велики)¹.

Епископ Паисий допуска в това отношение влияние от католицизма (с. 15, 16, 21, 36, 45), откъдето са били пренесени в Цариград правото и практиката на папската екземпция (с. 17), особено по финансови нужди (с. 82). Ако този генезис е правилен, то ние бихме открили в него най-решителното дискредитиране на тази институция като инородна и чужда на православието. Но ние не виждаме достатъчно оправдание за подобна теория, напротив, все повече пред нас се разкрива, че този институт израства на собствена византийска почва, въпреки че по-късно при своето развитие е могъл да получи косвено въздействие от западно-папистка страна.

Във връзка с това стои и друг въпрос – за субекта на „правото“ на ставропигия. Епископ Паисий е склонен да приема за такъв предимно Константинополския патриарх (с. 28–29, 30, 31, 38, 39, 47), но по този пункт Матей Властар интерпретира наново (с. 38–39, 45) ясните думи на Валсамон, който (в друга интерпретация на 31-во Апостолско правило) категорично говори за патриарсите въобще, затова в този смисъл се изразява понякога и нашият автор (с. 74). Така че не може да бъде предмет на спор, че този ред на ставропигиалността, предимно и в мнозинство – а може би изключително, се употребява от Константинополската първокатедрa.

Но на какво може да се опира тази необикновена привилегия на Константинополския патриарх, който сам дължи издигането си единствено на гражданското положение – в тогавашната държавна столица? Наистина това възвеличаване е било утвърдено на Вселенските събори, но те също така директно гарантират равни права на всички Източни патриарси². От тази гледна точка ставропигията се

¹ Вж. Никодим (Милаш), священоисповедник, *цит. съч.*, с. 284.

² Авторът и тук говори в понятията на политическата коректност, характерни за онази епоха. Всъщност според каноничния порядък всички епископи са с равни

представя като претенция за изключително върховенство в Църквата на Константинополския патриарх и го намира за чисто папистическа узурпация. В тази връзка не само проф. Т. В. Барсов и проф. Ал. Лебедев¹ приемат „византийския папизъм“, но и митр. Антоний (Храповицки) нарича Йоаким III² „велик папа на православието“, проф. Н. С. Суворов счита това за главен фактор за разделението на църквите³. Едва ли е нужно да прибавям, че подобни асоциации не-обходимо и неизбежно подриват каноническата задължителност на ставропигията, като възникнала и развивала се от принципи, които не са санкционирани от вселенското законодателство.

Вярното за един патриарх по отношение на другите ще важи и за всеки от тях в отношенията им към митрополитите и навсякъде ще разколебае каноническото разпространение на „правото на ставропигия“.

Не ги подкрепя и фактическият способ на установяване във всички конкретни случаи. Преосвещеният Паисий мисли, че ставропигиите са се учредявали по искане на основателите на ставропигиални обекти (с. 31, 38, 49, 50, 51, 52–53, 75), а обратните примери са съмнителни и по изключение (вж. с. 51). Този възглед до голяма степен е в съответствие с наличните източници и отнася целия институт към „криторското право“ (с. 26, 31)⁴. Но самото „криторско право“ е силно подозрително в принципен смисъл и дори срамно или вредно на практика. Защото за християнската съвест е трудно да разбере, а също така е и невъзможно да се удовлетвори, ако смирената жертва Богу на вярващата душа, извършена заради нейното спасение, се превърне в егоистично „право“ на непокорност към местната църковна власт и в претенция за административно-владетелска незави-

---

права, не само тези на Изток, а Вселенският патриарх с поредица от канони на Втория и Четвъртия вселенски събори, е натоварен с правото на арбитраж в Църквата и като такъв с времето му се приписват редица задължения по отношение на общоцърковния порядък. — Бел. ред.

¹ Вж. А. Лебедев, *Собрание церковно-исторических сочинений, т. VIII: История Греко-Восточной Церкви под властью турок*, 2-ро издание, С.-Петербург 1903, с. 29 сл.

² Йоаким III (1834–1912) е на два пъти Константинополски патриарх – 1878–1884 г. и 1901–1912 г. — Бел. прев.

³ Вж. Н. С. Суворов, *Учебник церковного права*, 3-е издание, Москва 1908, с. 50.

⁴ Е. Е. Голубинский, *цит. съч.*, т. I, ч. 1, с. 272, 3; т. I, ч. 2, изд. 2, Москва 1904, с. 698 и сл.

симост, ако „киторското право“ не се задоволи със своето нормално положение, а претендира или поражда необичайно предимство на екземпцията.

Що се отнася до практическите резултати, достатъчно е да се спомене, че киторството създавало дори напълно случайни, временни собственици, „харистикарии“ или „посессионери (големи земевладелци, притежатели)“, като се гарантира наследственост в „правото“ на собственост върху веществените доходи на манастирите и власт върху духовния живот на монасите¹. Това, разбира се, е ненормално и е добре илюстрирано от един поучителен пример от древната руска история, когато големите феодали са били китори на всички църкви в областите на държавна собственост и там (според Стоглавия събор)² кандидатите за свещеници са избирани от княжеските икономи³. Съмнителността от подобни последици се разпростира и върху самите причини.

Не е ясен обемът на действие на ставропигиите, както и начинът на тяхното прилагане и изпълнение (вж. с. 30, 31, 35 и 36). Очевидно тази институция дори и в по-късната история не е конкретно разработена и показва постоянна изменчивост, което е невъзможно да се допусне при официално легализирани и канонически нормирани институции. Разбира се, Валсамон казва, че за Константинополската катедра древният обичай на ставропигията е получавал многократно съборно утвърждение (в 12-то правило на Сардикийския събор), но този неясен израз е силно подозрителен, защото непрекъснатите и силни възражения против ставропигиите изискват точни позовавания, а тяхната липса свидетелства, че в краен случай се имат предвид само местни и променливи синодални решения, които не узаконяват строги канонични норми, а само санкционират независеща от тях църковна практика. И „благотворността“ на последната така прекрасно се проследява в това, че тя на практика събужда „възмущението“ на митрополитите и епископите и даже навсякъде

¹ Вж. у Е. Е. Голубинский, *цит. съч.*, т. I, ч. 2, с. 298 и сл.

² „Стоглавият събор“ е поместен събор от голямо значение за Руската църква, състоял се през 1551 г. в Москва. Той е бил открит от стремящия се към централизиране на царската власт Иван IV Грозни и е председателстван от Макарий, митрополит на цяла Русия. Решенията на събора са разделени на сто глави, което е дало и името на събора. — Бел. прев.

³ Е. Е. Голубински, *цит. съч.*, т. II, ч. 2, вып. I, Москва 1917, с. 117.

предизвиква техните „нападки“ против Константинополския патриарх (Валсамон в 31-во Апостолско правило). Дали това е полезно и търпимо в Църквата?

След всичко казано дотук стигам до извода, че ставропигиите нямат каноническа установеност и са лишени от законополагаща църковна задължителност. Затова те, според мен, сами нуждайки се от каноническо утвърждение, са чужди на нормативната повелителност и следователно не могат да придават на други авторитетна каноническа основателност, каквато те нямат в пълна степен по принцип, нито на практика. Още по-малко пък дават основание да се разколебава историко-каноническият факт, че не може (респ. не трябва) да има църкви, които не принадлежат към никоя епархия, и нито една институция (или лице) без специален епархийски окръг няма право да подчинява една енорийска църква, която винаги съществува в рамките на определена епархия, където глава и отговорник за тях е местният архиерей. Това не може да отмени дори и „правото на ставропигия“, тъй като тя се конституира не чрез отстраняване от дадена епархия и довеждането ѝ в извънепархиално състояние, но се извършва само нейното причисляване от местната епархия към патриаршеската. Христос-Спасител връчва всяко паство на неговия пастир, които се познават взаимно и добре, а св. ап. Павел избягвал да се строи на чужди основи...

III. Дотук ние засегнахме всички съществени научни въпроси в книгата на епископ Паисий. По-нататък в нея се съдържат специални приложения, но аз съм длъжен да се въздържам от подробното им разглеждане поради морални съображения, независещи от мен.

Ще се огранича с кратки коментари за данните за Руската църква. По отношение на синодалния период авторът допуска много крайни разсъждения (с. 57), но това не е справедливо от принципна страна, защото подобно устройство е било разрешено от всички източни патриарси, нито е подходящо, защото то е имало и има много сходно и с организацията на Българската православна църква. Междувременно Преосвещеният Паисий съвсем не е запознат с научната литература по този въпрос, като нерядко използва неясни католически слухове (с. 64). На него му е било достатъчно да отбележи, че всяко копие не може да има по-голяма сила от оригинала, като особено изкривено е неговото твърдение за такива „презвитариански“ учреж-

дения като руските управления на придворния и военен протопрезвитер, като на последния по време на „великата война“ са подчинени до 5000 свещеници (в това число и няколко лица с епископски сан на мястото на свободните свещенически места), т.е. неизмеримо повече отколкото са били подчинени на митрополита на Санкт Петербург. Няма смисъл да се разпростирам върху тези аналогии и фактологични приложения, тъй като те не дават каноническо оправдание никому. Трябвало е да се използват други подходящи примери, а такива в Руската църковна история има много.

Несъмнено е, че ставропигиите често възникват и се поддържат от чисто материален интерес, вследствие на материалното затруднение на Константинополската патриаршия¹. Това е мрачната страна от историята на Църквата, която хвърля тъмни сенки върху цялата институция, и по повод на което се казва, че по онова време в Константинопол с пари е можело да се купи всичко². На практика този мотив е бил водещият и е насочвал към Русия тази ставропигиална енергия на Константинополския патриарх – по най-надеждните и законни съображения, той е имал „право на ставропигии в Руската църква“³, а последната е била богата и редовно е изпращала на Византийската патриаршия своя дан, фигуриращ в ежегодния бюджет на руските йерарси под името „константинопольский выход“⁴. Следователно може да се очаква, че у нас, в Русия, ще има много патриаршески ставропигиални манастири. Реално ние нямаме такива манастири с изключение на един единствен пример, когато игуменът на Московския Симоновски манастир по време на престоя му в Цариград през 1384 г., придобива ставропигия за манастира, а за себе си архимандритски сан, но тази ставропигия е получена за пари (симония), и затова вероятно не е просъществувала дълго време⁵.

Така че древната църковна Рус се противопоставя на ставропигиите и не е благосклонна към тях, въпреки че се наблюдават толкова странни явления, като например, през 70-те години на XV в. мона-

¹ Вж. Ал. Лебедев, *цит. съч.*, т. VII: *Исторические очерки состояния Византийско-восточной церкви от конца XI до середины XV века*, 2-е издание, Москва 1902 г., с. 342 и сл.

² Е. Е. Голубинский, *цит. съч.*, т. II, ч. 1, с. 254.

³ Н. Суворов, *Учебник церковного права*, с. 84.

⁴ Е. Е. Голубинский, *цит. съч.*, т. II, ч. 1, с. 132.

⁵ *Пак там*, т. II, ч. 1, с. 253–254; т. II, ч. 2, вып. 1, 15–16.

сите на Кирилово-Белозерския манастир излизат от каноническата юрисдикция на Ростовския архиепископ Васиян, и с участието на тогавашния митрополит Геронтий минават под управлението на княз Михаил Андреевич (Варейско-Белозерски), но тази аномалия много скоро е отменена¹.

Тази древна непредразположеност към ставропигиалните нападения срещу епархийската независимост в своята област е несъмнена и за съвременната православната Русия. Ето един случай след злощастната революция и щастливото възстановяване на патриаршията. През 1917 г. по новомодния, парламентарно-изборен ред, на вакатната Петроградска катедра застава нейният викарии, моят ученик еп. Вениамин (Казанский), след това разстрелян от болшевиките. Те решават, че това е твърде много за младия митрополит, отнемат му и подчиняват на себе си Александро-Невската лавра, изпращайки да я управлява епископ (сега Херсонски) Прокопий (Титов). Разбира се, тази съвременна ставропигия има кратковременно съществуване, въпреки факта, че владиката Вениамин отначало не протестира пряко против нея и фактически сякаш се съгласява с нея. Въпреки това, той принципно не я признава, а цялата епархия решително въстана и апелира към патриаршеския съд за своите поругани права, поради което Александро-Невската лавра е върната към по-ранния порядък на непосредствено подчинение на Петроградския митрополит като неин свещеноархимандрит.

Въз основа на тези примери не е чудно, че в Русия ставропигиите по принцип не се практикуват в случаите, аналогични на този, който е причина за създаването на разглежданата работа на еп. Паисий.

У нас има немалко т. нар. „оброчни храмове“, построени по повод на особени събития при голямо усърдие на енориашите и даже на всички граждани на определен град (напр. храмът на Спасителя в моя роден град Вологда). Има и същински храм-паметници от общонароден и държавен произход и значение. В ново време такива са храмът „Христос Спасител“ в Москва в памет на спасението на Русия в Отечествената война 1812 г. и Владимировският събор в Киев по случай хилядолетието от покръстването на Русия и в спомен на това. Въпреки всичко никога и никой не е повдигал дори въпроса за ставропигиалност или автономност на тези всенародни държавни храм-паметници, които винаги са се намирали в пряка епархиална

¹ Пак там, т. II, ч. 1, 555–556.

зависимост в качеството си на катедрални събори.

Мисля, че за разглеждания спорен въпрос тези живи примери са по-поучителни и по-канонически внушителни, отколкото многобройните примери от синодалния период на вторични руски копия или преработки от толкова краткотрайните византийски ставропигии, които не се ползват с непременно общоцърковна каноническа задължителност.

**Професор към Софийския университет,
Николай Глубоковски**

София, 1924, IV, 27 (V,10) – събота, преди Томина неделя

Като допълнение към моите бележки „относно каноническата значимост на т.нар. право на ставропигия“ моля за позволение да представя само някои оправдателни разяснения.

1. Аз никога не съм мислил и никъде не съм твърдял, че ставропигията е непременно антиканоническо учреждение, а напротив, казал съм, че признавам теоретичната възможност на ставропигиалната организация, но за дадения конкретен случай е необходимо да се приемат като задължително съображение думите на Апостола: „Всичко ми е позволено, но не всичко е полезно; всичко ми е позволено, но аз няма да допусна нищо да ме завладее“ (1 Кор. 6:12); „Всичко ми е позволено, но не всичко е полезно; всичко ми е позволено, но не всичко служи за съзидание“ (1 Кор. 10:23). Оттук се вижда, че аз ни най-малко не отхвърлям църковния обичай, който за своето съществуване има опора в апостолската заповед (1 Кор. 11:16; 2 Сол. 2:15), макар че последната строго различава неблагоприятни или подозрителни обичаи (Евр. 10:25), изисквайки да ги оценяваме по вътрешното им достойнство. Затова аз се съмнявам в допустимостта на господството в църковно-каноническата област на обичая *contra legem*, а когато виждам точно узаконен нормален ред, то съвсем се затруднявам да призная дисхармонизиращата му отмяна само заради наличието на обичая. Факти от този род аз знам и приемам, но сами по себе си, особено при колизии, те абсолютно нищо не решават, и аз се старая да оправдая принципната им сила с положителното законодателство. И ето за ставропигията у мен възниква каноническата необходимост отчетливо и напълно обективно да изясня на какво се базира нейната екземпционна енергия за нормалния църковен строй.

2. Още Теодор Валсамон посочва дълбоката древност на ставропигиалния обичай, но се ограничава с мъгляви фрази и не привежда никакви приблизителни данни. Аналогията със западните „привилегии“ намирам за необоснована, а посочването на Африканската църква е нерешително, защото: а) на нас не ни е известно за собствени „права на ставропигията“ в тази църква, б) тя има изцяло оригинално устройство, различно от Източните патриаршии и митрополии, в) тя няма близки и влиятелни връзки с православния Изток, оказвайки се понякога разединена с него даже по осведомеността в църковно-каноническото законодателство, и затова г) едва ли е могла да влияе на възникващите там специфични църковни институции, и д) сама за много неща се подчинява на Рим и го следва, бидейки по своята структура повече западна, отколкото източна. При съществуващите наши сведения аз продължавам да клоня към мнението, че ставропигиите имат на Изток по-скоро местен произход и са в известна връзка с издигащата се Константинополска катедра и нейните йерархични претенции за върховенство, а това още не ги осигурява трайно до каноническа екземпционност.

3. С последната не съответстват и другите теории за произхода и употребата на ставропигията, уж тя е възниквала заради злоупотребите на местната църковна власт и се е използвала за отслабване на нейния упадък и в интерес на най-доброто преуспяване на експлоатираните от нея институции (манастири и църкви). Допускам подобни факти, но все пак недоумявам, защо не е отстранена тази вредна власт и не е заменена с нова, а е оставена да действа с пълна сила в цялата епархия или митрополия, и защо ставропигията не се е прекратявала при появата на други епархиални управници. Аз категорично се боя да повярвам, че това е бил изключителният или поне главен фактор за появата на ставропигиите, тъй като тогава се получават прекалено страшни изводи. Във владение на Константинополската патриаршия, освен двадесетте Атонски е имало и седемдесет ставропигиални манастири в тридесет различни църковни области на гръцката континентална част, в Мала Азия и на островите. Нима трябва да мислим, че цялата тази огромна територия, която е под патриаршеско влияние, навсякъде е била в безнадежно, плачевно състояние на първородния грях, щом тя продължава цели векове и не намалява с естествената смяна на местните йерарси, като не всич-

ки все пак са били лоши, както и едва ли всички Константинополски предстоятели се отличават с разнообразни достойнства? Аз съвсем не мога да се съглася с това и съм принуден да приема, че главният стимул в развитието на ставропигията не са местните нужди и ползи, а собствената поглъщаща енергия на центъра. Допускам, че тя (енергията) се е опирала понякога на местни изисквания, но ги е удовлетворявала екстралегално, при достъпността на законни пътища и начини. Разбира се, привнасянето на „киторското право“ все още не компроментира ставропигията, обаче то не може да ѝ дава някаква екземпционна сила, тъй като самото то се крепи на подчинението на местната епархиална власт и се превръща в злоупотреба, когато отстранява тази власт по различни начини в полза на централната.

4. Следователно, последната не намира адекватно каноническо оправдание за своите екземпционни инвазии. Тази основа понякога се посочва в синодалните определения. Но източниците повече говорят за патриарх, който, разбира се, действа в този и всички други случаи с помощта на принадлежащите му учреждения по този начин, винаги оставайки субект на всички актове (действия). Навсякъде патриархът постъпва като патриарх. А що се отнася до поместните Константинополски събори, то те само узаконяват ставропигиялно-то изземване за всеки отделен случай по различни конкретни поводи, но сами съвсем не създават и не прилагат общозадължителни канонически норми, както това е било необходимо да се очаква по отношение на безусловността на решението.

Ставропигиите се разпространяват на Изток несъвсем мирно, не по волята или желанието на местните църковни власти и при тяхната рязка и неотслабваща опозиция, достигаща до „възмущение“ и даже до „нападение“. Нима е мислимо нещо подобно при съществуването на общозадължителни канонически норми? Нали митрополитите и епископите признават властта на патриарха и не биха му се противили в дадения случай, ако освен тук не са виждали незаконно превишаване на правата му, което личи от факта, че въпреки всички потребности за него, Теодор Валсамон не назовава пряко нито един събор, а се ограничава с теоретични и неубедителни претълкувания на някои правила от Първия и Втория вселенски събори.

По такъв начин ми се струва, че ставропигиите нямат такава све-

щено-авторитетна древност, нито толкова задължително съборна санкция, че в случай на колизии и без най-крайна църковна нужда са в състояние и в право да нарушават несъмнената канонизирана и нормална църковна организация.

5. Но можем да си представим, че тази последната няма да съответства на достойнството на храма-паметник, който, ставайки енорийски, се е превърнал със своите местни служби и треби в някакъв пазар. Пред този аргумент аз отстъпвам в мълчание, тъй като мисля, че само тогава всеки храм бива истински храм Божи, когато той е изпълен със служения към Господ и религиозно удовлетворява всички изисквания на вярващата душа във всяко положение на нашето земно странстване. Само при това условие той ще бъде за всички убежище и утешение, в противен случай ще бъде пуст, студен, безжизнен. Това вече е храм-изложба или храм-музей, който с любопитство ще разглеждат и на когото ще се любуват при различни тържествени случаи, но където малко ще се молят и по-малко ще поучават. Именно такова впечатление и действие има върху мен великолепият и скъпоценен храм Възкресение Христово „Спаса на крови“ в Петроград на мястото на мъченичеството на Цар-Освободител император Александър II – там не ти се иска да бъдеш за сърдечна молитва, за душевно умиление и вътрешно успокоение, които не можеш да откриеш с възхитени очи. Няма мистика и няма благодатно помазание...

Но все пак, ако пълното енорийско устройство кой знае защо е неудобно, можем да приемем синодалното, когато цялото енорийско служение и присъствие се ограничава само в изключителни случаи и то с особено решение, както това е било в руските епархиални катедрални храмове „Христос Спасител“ и „Исакиевския събор“. Тогава затруднението от декоративното неудобство ще изчезне и ще остане, както и преди, един единствен въпрос – за църковното съподчинение, за което на мен съвсем не ми изглежда задължителна или полезна синодалната ставропигия.

Н. Глубоковски

1924, VII, 6 (19) – събота